

บทนำ

วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่เป็นมรดกตกทอดกันลงมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ จัดว่าเป็นคติชนประเภทหนึ่งที่มีเนื้อหากว้าง มีสาระมากมาย และมีความสำคัญในแง่ที่เป็นปรัมปรา ประเพณีที่มีอิทธิพลต่อคนในสังคมเป็นอันมาก คติชนประเภทนี้จะได้รับความสนใจจากผู้ที่ศึกษา มากกว่าประเภทอื่น ๆ ไม่ว่าจะป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่ถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า หรือถ่ายทอดด้วยการเขียนก็ตาม

คำว่าวรรณกรรมในที่นี้มิได้หมายถึงเฉพาะงานเขียนที่เรียกว่า literary work ในภาษาอังกฤษเท่านั้น แต่จะหมายรวมไปถึงการใช้ภาษาพูดของมนุษย์ในการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นผลผลิตทางปัญญาของมนุษย์เอง ตั้งแต่สมัยที่มนุษย์ยังไม่มีตัวอักษร เรื่องราวเหล่านี้คือสิ่งที่มนุษย์ผูกแต่งขึ้นจากจินตนาการและสืบทอดกันทางวาจา ซึ่งเรียกรวม ๆ กันไปว่า วรรณกรรมปาก หรือวรรณกรรมมุขปาฐะ (oral literature)

ในบรรดาวรรณกรรมที่สืบทอดกันด้วยปากหรือมุขปาฐะนั้น วรรณกรรมประเภทนิทาน นิยายเป็นประเภทที่มนุษย์ทั่วโลกรู้จักกันดีที่สุด นิทานนิยาย และเรื่องเล่าต่าง ๆ นี้คงจะมีกำเนิดมาพร้อม ๆ กับความสามารถในการติดต่อสื่อสารกันของมนุษย์ มีรูปแบบเป็นบันทึงคติที่เก่าแก่ และอาจกล่าวได้ว่ามีมาคู่กับมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา ในชั้นแรก วรรณกรรมเหล่านี้คงจะเกิดขึ้นในท่ามกลางกลุ่มคนในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นกลุ่มคนพื้นบ้าน (folk) แล้วจึงแพร่กระจายไปยังที่อื่นโดยการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ซึ่งเกิดจากการอพยพโยกย้ายของคนจากท้องถิ่นหนึ่งไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่งเป็นส่วนใหญ่ และดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์มาจนกระทั่งทุกวันนี้

วรรณกรรมพื้นบ้านจะมีกำเนิดขึ้นมาได้อย่างไรนั้น เป็นสิ่งที่ยากที่จะสืบสาวได้อย่างกระจ่างชัด แต่เมื่อมีการศึกษาวรรณกรรมกันอย่างกว้างขวางและแพร่หลาย นักวิชาการส่วนหนึ่งจะลงความเห็นว่ วรรณกรรมพื้นบ้านเกิดขึ้นจากความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ แรงกระตุ้นที่ผลักดันให้วรรณกรรมมีกำเนิดขึ้นมา นี้เกิดจากการที่มนุษย์ส่วนใหญ่มักจะไม่พอใจกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ปรากฏในชีวิตของตน เนื่องจากว่าในการใช้ชีวิตประจำวันนั้น มนุษย์ต้องเหน็ดเหนื่อยกับการหาอาหารและการแสวงหาสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานต่าง ๆ มาช่วยในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด ดังนั้นในบางขณะ พวกเขาอาจจะเกิดความกังวลใจ ความท้อแท้ ความไม่สมหวัง ฯลฯ ก็ได้ มนุษย์จึงใคร่ที่จะได้รับการปลอบประโลมใจจากเรื่องราวที่มีได้เกิด

แก่ชีวิตของเขาโดยแท้จริง ซึ่งเรื่องราวนี้จะต้องเป็นเรื่องที่ดีและก่อให้เกิดความพอใจ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมีการเล่านิทานและการฟังนิทานขึ้นในสังคมมนุษย์ตั้งแต่โบราณกาล

นอกจากนี้ มนุษย์ยังมีคุณสมบัติผิดไปจากสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ คือมีสติปัญญา สามารถใช้จินตนาการในการที่จะคิด ผัน และสร้างเรื่องราวขึ้นมาเล่าสู่กันฟังได้ ดังนั้นการกล่าวว่ามนุษย์ต้องการได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อสร้างความยินดี ความพอใจให้กับตนเองนี้จึงเป็นการคาดคะเนตามลักษณะสัญชาตญาณของมนุษย์ แต่ยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่งว่า มนุษย์เรามักมีความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับความเป็นมาของตนเองและของเพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมโลก และสรรพสิ่งที่แวดล้อมตนเองอยู่ มนุษย์จึงใช้จินตนาการของเขาผูกเรื่องราวขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์อย่างอื่นบางประการ เช่น การให้คำตอบในสิ่งที่พวกเขาสงสัย แม้ว่าคำตอบนี้อาจจะไม่สร้างความกระจ่างชัดเจนเท่าที่ควร แต่ก็สนองความต้องการได้ไม่มากนักน้อย

ในการเล่านิทานนั้น ผู้เล่ามักจะใช้ภาษาร้อยแก้วในการสื่อสาร และเล่าสืบทอดกันต่อ ๆ มา จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง การเล่าแบบมุขปาฐะ จะทำให้เกิดเรื่องของเรื่อง แนวความคิด และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องผิดเพี้ยนไปเรื่อย ๆ เพราะเนื้อหาของเรื่องขึ้นอยู่กับความทรงจำของผู้เล่า และผู้ถ่ายทอดเป็นสำคัญ จนกระทั่งมนุษย์มีความเจริญในระดับมีภาษาเขียน นิทานเหล่านี้ก็จะได้รับการบันทึกเป็นเรื่องราวที่แน่นอนและมีหลักฐานปรากฏอยู่

วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานที่กล่าวได้ว่าเก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมามันมีกระบวนการของการสื่อสาร หมุนเวียน และแพร่หลายอยู่ในท่ามกลางกลุ่มคนพื้นบ้านมาเป็นเวลาช้านาน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ลักษณะอย่างหนึ่งของวรรณกรรมคือการถ่ายทอดสู่กันฟังจากปากต่อปาก จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง หรือจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง ตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีตัวอักษรจนกระทั่งมีผู้จดบันทึกตัววรรณกรรมที่จัดว่าเป็นอมตะและมีอายุยืนยาวมานับเป็นเวลาร้อย ๆ พัน ๆ ปีนี้ไว้เป็นหลักฐาน และเมื่อตัววรรณกรรมเผยแพร่ไปยังที่ใดก็ตาม คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ก็จะสามารถปรับปรุงเรื่องราวเหล่านี้ให้เข้ากับชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา เพื่อให้มีเนื้อเรื่องและรายละเอียดที่เหมาะสมกับบรรยากาศหรือธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนั้น

ปัจจุบันนี้นักวิชาการทั่วไปต่างก็ยอมรับว่า วรรณกรรมพื้นบ้านจะประกอบด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้คนเล่าสู่กันฟัง ทั้งที่เป็นภาษาร้อยแก้วและร้อยกรอง มีจำนวนมากมาย ทั้งที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ส่วนที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะก็จะถูกบันทึกไว้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจด การบันทึกเสียง การนำมาตีพิมพ์ ฯลฯ จนกระทั่งทุกวันนี้

คนก็ยังนิยมเล่า ฟัง และอ่านกันอย่างแพร่หลาย เรื่องราวเหล่านี้คือนิทานนิยายโบราณ นิทานในท้องถิ่นต่าง ๆ และยังหมายรวมไปถึงเพลง บทกวี คำพังเพย ภาษิต ปริศนาคำทาย ตลอดจนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วย

ในช่วงเวลากว่าศตวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการได้ให้ความสนใจในวรรณกรรมพื้นบ้านมากขึ้น เนื่องจากมีความสนใจในการศึกษาชาติชนวิทยากันอย่างจริงจัง จนกระทั่งมีการยอมรับว่าคติชนเป็น “ศาสตร์” อย่างหนึ่ง และยอมรับว่าวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นปริมปราประเพณีที่นักวิชาการทั้งหลายได้ตระหนักในความสำคัญของมันว่า วรรณกรรมพื้นบ้านนั้นมิใช่เป็นเพียงเรื่องราวของกลุ่มชนที่ด้อยการศึกษา ดังที่เคยมีคนเข้าใจกันเช่นนั้นอีกต่อไป แต่มันมีบทบาทที่สำคัญอยู่ในสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ มันเป็นต้นกำเนิด เป็นวัตถุดิบ หรือรากฐานของวรรณกรรมที่เป็นวรรณศิลป์ในยุคที่มีลำดับความเจริญขั้นอารยธรรมแล้ว เช่น มหากาพย์ที่คนทั่วโลกรู้จักกันดี คือมหากาพย์อีเลียด (The Iliad) และมหากาพย์โอดิสซีย์ (The Odyssey) ของกรีก มหากาพย์รามายณะและมหากาพย์มหาภารตะของอินเดีย เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนมีเนื้อหาและรายละเอียดของเหตุการณ์คล้ายคลึงกับนิทานหรือตำนานเก่าแก่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมพื้นบ้านที่เล่ากันอยู่ในสมัยโบราณ อันเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ว่าวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมสมัยหลังอย่างแน่นอน

แม้ว่านักวิชาการส่วนหนึ่งจะยังคงมีความเห็นว่า กลุ่มชนที่พวกเขาขนานนามว่า “คนพื้นบ้าน” หรือ “folk” นั้น คือชาวชนบทหรือคนจำพวกด้อยการศึกษาที่อยู่ในท่ามกลางกลุ่มคนที่มีการศึกษาก็ตาม นักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งก็จะพยายามคิดค้นหาเหตุผลมาอธิบายว่า แท้ที่จริงแล้วกลุ่มคนพื้นบ้าน มิได้เป็นเพียงคนกลุ่มน้อยที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย หรือพวกชนชั้นกรรมาชีพ หรือชาวนาเท่านั้น แต่เป็นกลุ่มชนที่มีลักษณะบางอย่างร่วมกัน มีเอกลักษณ์ของกลุ่ม และมีปริมปราประเพณีร่วมกันด้วย

สาเหตุประการหนึ่งของความเชื่อที่ว่า วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่คนที่ด้อยการศึกษาสร้างสรรค์ขึ้นมา นั้น อาจจะเป็นเพราะว่า มันเป็นเรื่องที่มีกำเนิดมาก่อนที่คนเราจะมีภาษาเขียน รูปแบบของวรรณกรรมพื้นบ้านคือการเล่าเรื่องซึ่งมีวิธีการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ ดังนั้นเรื่องต่าง ๆ จะได้รับการเล่าสู่กันฟังต่อ ๆ กันมาในลักษณะของมรดกทางวัฒนธรรม แม้ว่าภายหลังจะมีการรวบรวมและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ลักษณะที่เป็นมุขปาฐะนี้ก็ยังไม่เสื่อมสูญไปแต่อย่างใด นักวิชาการบางส่วนก็มีความเห็นว่าลักษณะที่เป็นมุขปาฐะนี้มีความสำคัญและจะต้องคงอยู่ในการเล่าวรรณกรรมตลอดไป

ปัจจุบันนี้ แม้ว่านักวิชาการบางส่วนยังมีความคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกนิทานนิยายโบราณว่าเป็นเรื่องที่ไร้สาระ หรือเป็นเรื่องของคนกลุ่มน้อย เช่นเด็ก ๆ ที่จะชอบฟัง ชอบอ่านเรื่องเพื่อฝัน หรือเรื่องในจินตนาการก็ตาม แต่ก็เป็นที่น่ายินดีว่า นักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่าวรรณกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจในฐานะวัฒนธรรมเก่าแก่ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และการหยิบยกมาศึกษาค้นคว้า โดยใช้วิทยาการด้านต่าง ๆ เข้ามาช่วยวิเคราะห์ ในฐานะที่มันเป็นศาสตร์ เช่น การอธิบายความคิด จุดประสงค์ ศึกษาส่วนประกอบ หรือเนื้อหา เป็นต้น เพื่อคงไว้ซึ่งระดับของวัฒนธรรม แนวความคิด ความเชื่อ อุดมคติ ซึ่งเป็นเครื่องบอก ลักษณะสภาพของชีวิตและสังคมของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ มิให้เสื่อมทรมานสูญหายไป

หากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว วรรณกรรมพื้นบ้านเป็นแหล่งที่รวมเรื่องราวที่เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ และสะท้อนให้เห็นภาพของมนุษย์ทั้งในแง่มานุษยวิทยา และมนุษยธรรมศึกษา ทั้งอดีตและปัจจุบัน และให้ความรู้แก่นักวิชาการสาขาต่าง ๆ หลายสาขา เช่น จิตวิทยา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยาชาติพันธุ์วิทยา ศิลปะ เป็นต้น